DiVA
http://www.diva-portal.org

This is the published version of a paper published in *Historisk Tidskrift för Finland*.

Citation for the original published paper (version of record):

Persson, K., Stenberg, G. (2020)
Brev som kreativ resurs i Pehr Stenbergs levernesbeskrivning
Historisk Tidskrift för Finland, 105(2): 176-208

Access to the published version may require subscription.

N.B. When citing this work, cite the original published paper.

Permanent link to this version:
http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-174565

KRISTINA PERSSON & GÖRAN STENBERG

Brev som kreativ resurs i Pehr Stenbergs levernesbeskrivning

Då och då upptäcks eller offentliggörs en text som varit okänd eller svårtillgänglig för vetenskapen. Ibland har detta textmaterial, som befunnit sig utom forskarnas räckhåll, sådana egenskaper att man kan tala om ett språkfynd med stor betydelse för vår förståelse av svenskan. Pehr Stenbergs levernesbeskrivning – en gigantisk, gustaviansk självbiografi – exemplifierar detta. Verket utgavs 2014–2018 och forskningen om det är ännu i sin linda. Förutom de studier som refereras till här föreligger ett etnologiskt arbete av Alf Arvidsson och en kyrkohistorisk uppsats av Ingvar Dahlbacka samt en specialstudie av etnologen Gunnel Biskop.[1] Inga språkvetenskapliga undersökningar finns ännu i tryck.[2] Ett populärt hållet temanummer om Pehr Stenberg utgavs 2011 i museitidskriften *Västerbotten*.[3]

1. Alf Arvidsson, 'Everyday storytelling in the eighteenth century. Some examples from Pehr Stenberg's life description', *Fabula* 60 (2019), s. 336–353; Ingvar Dahlbacka, 'En bondson blir präst. Om Pehr Stenbergs väg till prästämbetet under senare delen av 1700-talet i ljuset av hans levernesbeskrivning', *Auraica* 8 (2017), s. 59–67; Gunnel Biskop, 'Danser i bondsonen Pehr Stenbergs självbiografi i slutet av 1700-talet', *Folkdansforskning i Norden* 2017, s. 11–21. En översikt är Sven Björkman, '"Lefwernes beskrifningar är en lecture, som är både roande och nyttig för folk af alla stånd". Om Pehr Stenbergs levernesbeskrivning (1758–1807)', *Sjuttonhundratal. Nordic Yearbook for Eighteenth-Century Studies* 13 (2016), s. 108–123.
2. Kristina Persson & Göran Stenberg, 'Representation av talat språk i Pehr Stenbergs levernesbeskrivning – dialogen som berättartekniskt grepp' (under utgivning) publiceras dock 2020.
3. *Västerbotten* 2011:4 (Umeå 2011) med bidrag av bland andra levernesbeskrivningens utgivare.

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Pehr Stenbergs levernesbeskrivning och utgivningen av den har beskrivits i två uppsatser[4] samt i inledningen[5] till utgåvan. I korthet handlar det om en västerbottnisk bondson, Pehr Stenberg (1758–1824), som studerade i Åbo och efter nära tio år i Finland återvände som disputerad präst till hembygden och nedtecknade sina upplevelser och erfarenheter.[6] Texten har tillkommit mellan cirka 1779 och 1824 och är skriven för tänkta mottagare – primärt de egna ättlingarna och sekundärt en större allmänhet[7] – och med en eftersträvad utgivning. En edition skulle enligt Stenberg ske tidigast 20 år efter författarens död men då med uteslutning av vissa partier.[8] Manuskriptet på nästan 5 000 sidor tillhör numera Kungliga biblioteket.[9] En multiprofessionell projektgrupp med hemvist vid Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå och vid Umeå universitet arbetade med utgivningen, som slutfördes 2018.[10]

4. Göran Stenberg, 'Att skriva för andra. Om en levernesbeskrivning i Kungl. Bibliotekets handskriftssamling', *Biblis* 43 (2008), s. 66–70; Göran Stenberg, Fredrik Elgh & Ola Wennstedt, 'Pehr Stenbergs levernesbeskrivning', *Biblis* 62 (2013), s. 54–69.
5. Pehr Stenberg, *Pehr Stenbergs levernesbeskrivning. Av honom själv författad på dess lediga stunder. Del* 1. *1758–1784*, Urkunden 19, utg. Fredrik Elgh, Göran Stenberg & Ola Wennstedt (Umeå 2014), s. 9–14.
6. Göran Stenberg, 'Pehr Stenberg', *Svenskt biografiskt lexikon* 33 (Stockholm 2008), s. 233–236.
7. Göran Stenberg, 'Att återberätta sitt liv – Pehr Stenbergs levernesbeskrivning som självbiografisk text', *Thule. Kungl. Skytteanska samfundets årsbok* 2013 (Umeå), s. 97–106, se särskilt s. 98. Om texten som högläst litteratur inom släkten Stenberg ännu på 1940-talet, se Stenberg, 'Att skriva för andra', s. 69 och Stenberg et al., 'Pehr Stenbergs levernesbeskrivning', s. 68, n. 41. Till släktens reception hör också att en ättling på 1930-talet publicerade en serie tidningsartiklar om verket, nämligen Minna Stjernlöf, 'Från "getarkonten" till prästkappan. Ur en 1700-tals västerbottenspräst anteckningar', *Västerbottens-Kuriren* 15–25 november 1938.
8. Stenberg et al., 'Pehr Stenbergs levernesbeskrivning', s. 67.
9. Manuskriptet bevarades länge inom släkten Stenberg, men deponerades på 1960-talet i Kungliga biblioteket och donerades slutligen till biblioteket 2010. Verket presenterades i ett akademiskt sammanhang först i Magnus von Platen, 'Per Stenberg och gamla Umeå', *Umeå universitet informerar* 12 (Umeå 1971), s. 8–9, och därefter i Stenberg, 'Att skriva för andra'.
10. Pehr Stenberg, *Pehr Stenbergs levernesbeskrivning. Av honom själv författad på dess lediga stunder. Del* 5. *Register,* Urkunden 23, utg. Fredrik Elgh, Göran Stenberg & Ola Wennstedt (Umeå 2018), som är en registerdel. Den multiprofessionella projektgruppen bestod av virologen Fredrik Elgh, som fungerade som projektledare, nordisterna Claes Börje Hagervall, Kristina Persson, Göran Stenberg och Ola Wennstedt, etnologen Alf Arvidsson, historikern Robert Eckeryd, arkivarierna Cuno Bernhardsson, Susanne Odell och Carina Strömberg samt bokhandlaren Henric Bergner och redovisningskonsulten Björn Ottosson. Elgh, Stenberg och Wennstedt är verkets utgivare.

Pehr Stenbergs levernesbeskrivning är resultatet av en nära livslång skrivprocess med allt vad det innebär av tillägg, strykningar och flyttningar. Utgivningen har dock skett enligt principen om sista handens utgåva, där de sista redigeringarna har bestämt hur texten presenteras. Materialet är unikt då det är så omfattande och har tillkommit under så lång tid och med en enda person som upphovsman. Det rör sig dessutom om en självbiografisk text med ett tidsavstånd på omkring 20 år till det som återberättas. Verket har en norrländsk och finländsk utbredning. Därtill kommer att författaren–huvudpersonen har befunnit sig i en social mellanställning med kontakter både uppåt och nedåt i den gustavianska tidens runda Sverige.

Levernesbeskrivningen dokumenterar hur en ung man ur en rural miljö i en livslång bildningsprocess tillägnar sig ett skriftspråk och i en regelbunden skriftpraktik utvecklar sitt språk och sin stil. Texten kan därför tolkas i ett literacysammanhang och delvis i samma perspektiv som mer folkligt betonade levnadsminnen.[11] Skrivandet av självbiografin kan betraktas som en mental och social aktivitet och som en del av ett historiskt skeende. De sociala och historiska aspekterna av skrivandet yttrar sig mer ytligt och i ett metaperspektiv när texten innehåller sakuppgifter om läs- och skrivinlärning och alltså kan användas som källskrift. På ett djupare plan manifesteras dessa aspekter i en regelrätt språkvetenskaplig textanalys. I verkets första *bok*, enligt Stenbergs terminologi för textens indelning, berättas om hemskolan under faderns ledning, om pensa av sedvanlig religiös art, om byabön med Stenberg som aktör och vidare om skolgången i stadsskolan. Till detta kommer att skolans magister tog sig an Stenberg för privatinformation,[12] vilket blev avgörande för hans framtid. Magistern fungerade här som en *sponsor of literacy*[13] då han kan anses ha fått stor betydelse för Stenbergs språkliga utveckling. Hela denna skolgång är föga originell, även om den för Stenberg ter sig som en enastående början på en lång bildningsresa.

11. Jämför Britt Liljewall, *Självskrivna liv. Studier i äldre folkliga levnadsminnen* (Stockholm 2001).
12. Magnus von Platen, *Privatinformation i skolan. En undervisningshistorisk studie*, Umeå studies in the humanities 34 (Umeå 1981).
13. Jämför Deborah Brandt, *Literacy and Learning. Reflections on Writing, Reading, and Society* (San Francisco 2009), s. 25.

Pehr Stenberg var en språkligt medveten person. Hans dialektordbok[14] röjer stilistiska bedömningar, och i självbiografin finns uttalanden om andras språkbruk. Exempelvis förtecknar han finlandismer som han observerat.[15] Man får även ha i åtanke att bondpojken Stenberg var tvåspråkig och torde ha tillägnat sig ett standardspråk först när han som 14-åring kom till stadsskolan i Umeå. Till Stenbergs personlighet hör att han var lyhörd inför sociala distinktioner och receptiv då det handlade om att lägga sig till med nya manér och säkert också nya språkbruk. Ibland uttryckte människor i högreståndsmiljö sin förvåning över att han var av bondeklass.

Intressant i ett språkvetenskapligt sammanhang blir Pehr Stenbergs levernesbeskrivning efter en analys där man följer skribentens språkutveckling från 20-åringens episodartade text till den fullfjädrade berättaren som skapar en genomarbetad narration. Slående är också hur Stenberg bygger upp spänning i texten och aktar sig för att avslöja för mycket trots att han i sitt efterhandsperspektiv vet hur utgången blir. Både hans förbättrade skrivförmåga på alla språknivåer och verkets progress under 45 år exemplifierar en utveckling mot större komplexitet och perfektion. Texten blir mer genomkomponerad.

I denna process är det vissa textdrag som kan tillmätas större betydelse. Texten har ett rikt inslag av dialog och citat av autentiska brev,[16] ibland återges också tillfällesdikter och visor. Integrationen av andra texter såsom brev och visor bidrar till verkets genomarbetade karaktär, och i en genre som brukar domineras av en enda monoton röst blir genomslaget av andras röster därför en viktig kvalitativ faktor.[17] Röstgenomslagen, alltmer märkbara efterhand, torde kunna betraktas både som en aspekt av Stenbergs språkutveckling och som en grundläggande dimension i verket.

14. Pehr Stenberg, *Ordbok över Umemålet* 1–2, Skrifter utgivna genom Landsmåls- och folkminnesarkivet i Uppsala A:12:1–2, red. Gusten Widmark (Uppsala 1966–1973).
15. Stenberg, *Pehr Stenbergs levernesbeskrivning* 1, s. 237–238.
16. Persson & Stenberg, 'Representation av talat språk i Pehr Stenbergs levernesbeskrivning – dialogen som berättartekniskt grepp' (under utgivning).
17. Jämför Stenberg et al., 'Pehr Stenbergs levernesbeskrivning', s. 66. Se även Persson & Stenberg, 'Representation av talat språk i Pehr Stenbergs levernesbeskrivning – dialogen som berättartekniskt grepp' (under utgivning).

Syfte och frågeställningar

I föreliggande uppsats undersöks hur brevinslagen i självbiografin har fungerat som resurs i textskapandet. Skrivandet av självbiografin och användningen av brev i texten kan belysas ur en rad infallsvinklar. Denna studie har två utgångspunkter. Den första är att författandet av självbiografin kan ses som en vardaglig aktivitet som utvecklas till en skriftpraktik dominerande stora delar av Stenbergs vuxna liv.[18] Brevskrivandet och dess manifestering i de många återgivna breven i självbiografin demonstrerar skrivandet som social praktik. Självbiografin kan i detta perspektiv betraktas som ett identitetsarbete[19] och ett uttryck för agens[20], där Stenberg ger röst åt sig själv och får pondus.

Den andra utgångspunkten är ett antagande om att Stenberg hade skönlitterära ambitioner med sin text.[21] Han verkar ha använt breven som berättartekniskt grepp för att föra berättelsen framåt, förankra berättelsen i tid och rum, dramatisera och psykologisera, allt för att uppnå omväxling, närhet och trovärdighet. Resultatet är en mångröstad eller polyfon text.[22]

Syftet är att på ett övergripande sätt fokusera brevmaterialet som narrativt instrument i självbiografin. För att materialet ska bli hanterbart har brevinslagen inventerats och kategoriserats i olika brevtyper. Syftet utmynnar i forskningsfrågorna om vilka brevtyper som förekommer, vilka funktioner de olika brevtyperna har och på vilket sätt de olika brevtyperna bidrar till verkets polyfoni.

Genrerelaterade, genetiska och narrativa förutsättningar för analysen

En självbiografi brukar betraktas som en text skriven av textens huvudperson i ett efterhandsperspektiv,[23] vilket möjliggör analys och viss syntes av de förlopp som skildras. Till skillnad från den prototypiska

18. Jämför Theresa Lillis, *The Sociolinguistics of Writing* (Edinburgh 2013), s. 74–76.
19. Jämför Ann-Catrine Edlund, *Ett rum för dagen. En studie av två kvinnors dagboksskrivande i norrländsk jordbruksmiljö*, Kulturens frontlinjer 53 (Umeå 2007).
20. Jämför Lillis, *The Sociolinguistics of Writing*, s. 125–126.
21. Jämför Stenberg et al., 'Pehr Stenbergs levernesbeskrivning', s. 55.
22. Persson & Stenberg, 'Representation av talat språk i Pehr Stenbergs levernesbeskrivning – dialogen som berättartekniskt grepp' (under utgivning). Se även Stenberg, 'Att återberätta sitt liv', s. 101–102.
23. Jämför Annegret Heitmann, *Selbst schreiben. Eine Untersuchung der dänischen Frauenbiographik*, Beiträge zur Skandinavistik 12 (Frankfurt am Main 1994).

dagboken har självbiografin tänkta mottagare, bundna till författaren i en autobiografisk pakt, där de litar på att det är ett verkligt livsöde som framställs och att de relaterade händelserna är faktiska.[24] Att Stenberg själv ser sin text som en självbiografi framgår av hans företal.[25] Ett annat avsnitt belyser arbetets tillkomst och berättar hur han i kontakten med en utländsk självbiografi inspireras att påbörja en liknande text.[26] En viktig utgångspunkt för undersökningen är att Stenberg influerats av svenska religiöst färgade levernesbeskrivningar och dagböcker, samtida romaner av utländskt ursprung och inte minst det sena 1700-talets extensiva och semioffentliga brevkultur.

En aspekt av verkets genes är religiös. Från och med 1600-talet uppträder en självbiografisk texttyp med religiös tillämpning av vad som berättas; även dagböcker visar samma tendens.[27] Dessa texter pekar framåt mot Stenberg, i synnerhet när han redogör för minnesvärda tilldragelser i barndomen. De första böckerna[28] innehåller religiösa referenser och böneinslag, men detta drag avtar med tiden. Förklaringen är inte att han sekulariserats utan att han anpassat sig till genrens förändringar i slutet av 1700-talet, förverkligade tack vare Rousseaus epokgörande självbiografi.

Vidare visar Stenbergs text likheter med den samtida romankonsten. Till att börja med är själva ämnet och emfasen på sökandet efter en livskamrat passande för skönlitterär gestaltning. Äktenskapsprojektet är ett huvudmotiv[29] där Stenberg verkar söka samma berättarstrategier som i 1700-talets bästsäljande romaner. Extra sälta ger hans erfarenheter av problematiska ståndsskillnader. Även detta klassmotiv är ett bärande element i de romaner av Richardson och Fielding som Stenberg hade läst och som han också efterliknar i ett påbörjat roman-

24. Philippe Lejeune, *Le pacte autobiographique* 1–2 (Paris 1975–2005). Teorin om den autobiografiska pakten har fått stort genomslag och introducerades i nordisk forskning redan i Johnny Kondrup, *Levned og tolkninger. Studier i nordisk selvbiografi* (Odense 1982).
25. Stenberg, *Pehr Stenbergs levernesbeskrivning* 1, s. 17–18, 205–206.
26. Ibid., s. 324.
27. Eva Hættner Aurelius, *Inför lagen. Kvinnliga självbiografier från Agneta Horn till Fredrika Bremer*, Litteratur, teater, film. NS 13 (Lund 1996); Christina Sjöblad, *Min vandring dag för dag. Kvinnors dagböcker från 1700-talet*, Litteratur, teater, film. NS 16 (Stockholm 1997). Jämför även Gustav René Hocke, *Das europäische Tagebuch* (Wiesbaden 1963).
28. Det vill säga utgivna i Stenberg, *Pehr Stenbergs levernesbeskrivning* 1.
29. Stenberg et al., 'Pehr Stenbergs levernesbeskrivning', s. 61.

experiment.[30] Stenbergs ekonomiska bekymmer dramatiserar självbiografin liksom de hjälpare som träder in i handlingen. Också Stenbergs första hustrus död[31] och äktenskapsproblemen med hans andra hustru[32] lämpar sig för en skönlitterärt inspirerad framställning. Till detta kommer spektakulära tilldragelser såsom en självkastration, två prästsuicider och avslöjandet av en tjuvaktig barnflicka.[33] Det finns också humoristiska inslag, exempelvis när Stenberg berättar om en komisk examination i Åbo, skildrar prostparet Nortmans egenheter eller redogör för pastor Häggströms erotomani.[34] I beskrivningen av prosten finns även en direkt referens till romanen *Joseph Andrews*.[35]

Att Pehr Stenberg var mycket intresserad av skönlitteratur framgår av levernesbeskrivningen. Han lånade böcker, läste i ensamhet och högläste för herrskap som han var i tjänst hos. Bland de romaner han nämner märks Erik Pontoppidans *Menoza*, Samuel Richardsons *Pamela*, Henry Fieldings *Tom Jones* och *Joseph Andrews*, två verk av abbé Prévost, Friedrich Nicolais satiriska roman om Sebaldy Nothanker, Jeanne Marie Leprince de Beaumonts roman om korrespondensen mellan Emerance och Lucie, *Fröken Sternhielms lefwerne* av Sophie von La Roche och Daniel Defoes *Robinson Kruse*. Själv tyckte han särskilt om *Tom Jones*. Goethes *Werther* tar han däremot avstånd från, uppenbarligen av moraliska skäl.[36] Flera av de verk som Stenberg hänvisar till är brevromaner, vilket kan ha haft betydelse för hans uppfattning

30. Ibid., s. 65.
31. Pehr Stenberg, *Pehr Stenbergs levernesbeskrivning. Av honom själv författad på dess lediga stunder. Del* 3. *1789–1796*, Urkunden 21, utg. Fredrik Elgh, Göran Stenberg & Ola Wennstedt (Umeå 2015), s. 457–468.
32. Grundproblemet verkar vara en svartsjuka av tvångsneurotisk art. Se Stenberg, 'Att återberätta sitt liv', s. 99, och textexempel i Pehr Stenberg, *Pehr Stenbergs levernesbeskrivning. Av honom själv författad på dess lediga stunder. Del* 4. *1796–1807*, Urkunden 22, utg. Fredrik Elgh, Göran Stenberg & Ola Wennstedt (Umeå 2016), s. 20–37, 42–48, 51–58, 62–68, 70–71, 75–84, 86, 90–93, 111–114, 121–123, 127, 145, 152–154, 179–180, 187, 190–191, 193, 205–206, 227–230, 234, 250, 259.
33. Stenberg, *Pehr Stenbergs levernesbeskrivning* 3, s. 40–41, 43–45, 425–436; Stenberg, *Pehr Stenbergs levernesbeskrivning* 4, s. 298–300.
34. Pehr Stenberg, *Pehr Stenbergs levernesbeskrivning. Av honom själv författad på dess lediga stunder. Del* 2. *1784–1789*, Urkunden 20, utg. Fredrik Elgh, Göran Stenberg & Ola Wennstedt (Umeå 2015), s. 169–170; Stenberg, *Pehr Stenbergs levernesbeskrivning* 3, s. 78–168; Stenberg, *Pehr Stenbergs levernesbeskrivning* 4, s. 342–343, 353–354, 369–373.
35. Stenberg, *Pehr Stenbergs levernesbeskrivning* 4, s. 358–359.
36. Ibid., s. 66.

om hur en text kan utformas för att attrahera läsare.[37] Även deras ämnesval bör ha tilltalat Stenberg. Han kunde lätt identifiera sig med berättelsen om Pamela och dygdens belöning och var själv oskuld när han gifte sig.[38] Att många romaner var upptagna av ståndsskillnader satte spår hos Stenberg, då Tom Jones öde gav honom mod att uppvakta kvinnor av hög börd.[39] Genreförhållandena mellan den fiktiva romanen och den faktiva självbiografin är ett intrikat problem och ett återkommande diskussionsämne, senast aktualiserat med begreppet *autofiktion*.[40] Man kan också förmoda att den moderna romanen såsom den framträder på 1700-talet blev framgångsrik tack vare affiniteten till äldre självbiografiska textmönster och användandet av brev i skönlitterära sammanhang.[41] Att det finns ett samband mellan Richardsons privata brevskrivande och de brevromaner han publicerade[42] blir också ett memento i diskussionen kring Stenberg och tillkomsten av hans text.

I Pehr Stenbergs levernesbeskrivning är det, precis som i 1700-talsromanen, relationer mellan människor och en individs utveckling som står i centrum.[43] Stenbergs personbeskrivningar är mycket utarbetade, och han eftersträvar en nyanserad karakteristik, där yttre företräden och andra förtjänster vägs mot vanprydande yttre och inre egenskaper. En personteckнande funktion får också de anförda breven. Miljöskildringen är ej lika prioriterad men någon gång möter stämningsfulla naturbeskrivningar.[44] Till detta kommer sakliga, precisa miljöbeskrivningar från kortare resor.[45] Då han letar en tomt till sin egen gård blir framställningen torr på ett topografiskt sätt[46] och närmar sig stilen i hans Umebeskrivning[47]. Överlag ägnar han mindre intresse åt interiörer än åt utomhusmiljöer.

37. Jämför Stenberg et al., 'Pehr Stenbergs levernesbeskrivning', s. 66.
38. Se exempelvis Stenberg, *Pehr Stenbergs levernesbeskrivning* 3, s. 394, 404, 409.
39. Stenberg, *Pehr Stenbergs levernesbeskrivning* 1, s. 254.
40. Se Serge Doubrovsky, *Fils* (Paris 1977).
41. Ian Watt, *The Rise of the Novel. Studies in Defoe, Richardson and Fielding* (London 1957), s. 55, 193, 195–196, 208–210.
42. Se Louise Curran, *Samuel Richardson and the Art of Letter-Writing* (Cambridge 2016).
43. Jämför Stenberg et al., 'Pehr Stenbergs levernesbeskrivning', s. 64.
44. Exempelvis Stenberg, *Pehr Stenbergs levernesbeskrivning* 2, s. 21.
45. Stenberg, *Pehr Stenbergs levernesbeskrivning* 4, s. 251, 386–387, 395–399.
46. Ibid., s. 301–304.
47. Pehr Stenberg, *Pehr Stenbergs Umebeskrivning*, Skrifter utgivna av Johan Nordlandersällskapet 10, red. Margit Wennstedt (Umeå 1987).

Det finns en rörelse i självbiografin som har att göra med hur Stenberg levde sitt liv. Han verkar alltid vara på väg från en plats till en annan. Denna spatiala dimension behöver inte i sig tillskrivas en skönlitterär tendens. I stället noterar man att han refererar till Linné-lärjungen Sparrmans resedagböcker.[48] Ett fynd i en bouppteckning avslöjar att familjen Stenberg hade linnéanen Thunbergs reseskildring i sin ägo.[49]

Andra inslag förefaller litterariserade, till exempel när han efter att han glömt namnen på några människor ger dem påhittade namn.[50] Påfallande är också hans dramaturgiskt medvetna indelning av böckerna. Man lägger även märke till hur Stenberg vinnlagt sig om att utforma sina marginalrubriker, ett slags mellanrubriker inom varje kapitel, på ett effektfullt och engagerande sätt. Själva urvalet av uppgifter blir ibland också illustrativt. Därvid är det belysande att studera vad han inte berättar om.[51] Kanske är notiser om de egna barnens dop och faddrar alltför prosaiska för en skönlitterärt präglad framställning enligt Stenbergs ideal.

Närliggande genrer till självbiografin är reseskildringar och brev, som analyseras här. Ovan har brevanvändningen kopplats till influenser från den samtida romankonsten. Överhuvudtaget tycks brev vara essentiella i genreformering.[52] En rimlig hypotes är att Stenbergs kontakt med den samtida romankonsten kan ha bidragit till den utformning som texten får efterhand. Det rika inslaget av brev och dialog styrker denna uppfattning.[53] Alldeles oavsett litterära influenser var brev offentliga på ett sätt som de inte är i dag.[54]

48. Stenberg, *Pehr Stenbergs levernesbeskrivning* 2, s. 359.
49. Bouppteckning över Anna Margareta Stenberg, Bouppteckningar och arvskiften FIIa:10 (1850–1854), nr 26 1850, Umeå tingslags häradsrätts arkiv, Härnösands landsarkiv.
50. Stenberg, *Pehr Stenbergs levernesbeskrivning* 2, s. 294–295.
51. Stenberg, 'Att återberätta sitt liv', s. 100. Jämför även Stenberg et al., 'Pehr Stenbergs levernesbeskrivning', s. 64.
52. Charles Bazerman, 'Letters and the social grounding of differentiated genres', David Barton & Nigel Hall (eds.), *Letter Writing as Social Practice*, Studies in written language and literacy 9 (Amsterdam & Philadelphia 2000), s. 15–30.
53. Persson & Stenberg, 'Representation av talat språk i Pehr Stenbergs levernesbeskrivning – dialogen som berättartekniskt grepp' (under utgivning).
54. Kristina Persson, *Svensk brevkultur på 1800-talet. Språklig och kommunikationsetnografisk analys av en familjebrevväxling*, Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 68 (Uppsala 2005), s. 32, 40–41, 73–75.

Ett angeläget problem i den genetiska diskussionen kring Stenbergs självbiografi rör mångfalden av precisa uppgifter om specifika händelser. Exaktheten ger vid handen att han haft något slags underlag eller en konceptartad förlaga. Man tänker sig då gärna en dagbok,[55] men ingenstans nämns en sådan. Ändå finns det inga möjligheter att Stenberg efter så lång tid som runt 20 år skulle ha kunnat återge sin livshistoria så detaljerat som han gör utan hjälp av dokument som ligger närmare i tid till de skildrade händelserna. Det mest övertygande argumentet är de utförliga drömreferaten.

En ledtråd finns från skrivprojektets första tid på 1780-talet då Stenberg talar om minnesanteckningar, som han gjort för att använda sig av.[56] En referens till minnesanteckningar återkommer i bok 8 där det framgår att de varit av årgångskaraktär.[57] En annan uppslagsända är det fragmentariska manuskript som hittades på 1970-talet i Haparanda.[58] Avgörande är att den dramatiska handlingen i detta fragment, av Stenbergs hand och skrivet som en autobiografisk text, utspelar sig efter de händelser som skildras i levernesbeskrivningen. Fragmentet skulle alltså kunna representera en äldre förlaga som aldrig hann användas. Det kan röra sig om en tidigare version av den del av självbiografin som Stenberg inte renskrev, men lika gärna om en dagboksliknande text som han kan ha formulerat i nära anslutning till händelserna. Fragmentet innehåller också ett drömreferat. Det finns alltid skikt i en text som blir åtkomliga först i närkontakt med handskriften, men detta fragment kan ej studeras paleografiskt eller filologiskt då det gått förlorat; däremot finns en avskrift bevarad.[59]

Att Pehr Stenberg samlat olika dokument framgår på flera ställen i självbiografin. Ett skäl till denna samlariver bör ha varit produktionen av levernesbeskrivningen. Att Stenberg samlat brev måste betyda att han insett att de kan fungera som verktyg i skrivarbetet. Av brev utanför levernesbeskrivningen men som finns i släktens ägo framgår

55. Stenberg, 'Att skriva för andra', s. 69.
56. Stenberg, *Pehr Stenbergs levernesbeskrivning* 1, s. 324.
57. Stenberg, *Pehr Stenbergs levernesbeskrivning* 4, s. 432.
58. Stenberg et al., 'Pehr Stenbergs levernesbeskrivning', s. 68, n. 17. Jämför även Stenberg, 'Att återberätta sitt liv', s. 100.
59. Fragmentet hittades 1975 vid en renovering av svenska Nedertorneå gamla tingshus, där Stenbergs son, häradshövding Carl Erik Stenberg, var domare. Därpå fördes det till landsarkivet i Härnösand och avskrevs av landsarkivarie Jöran Wibling och arkivlektor Thord Bylund, men handskriften försvann därefter i arkivets vård.

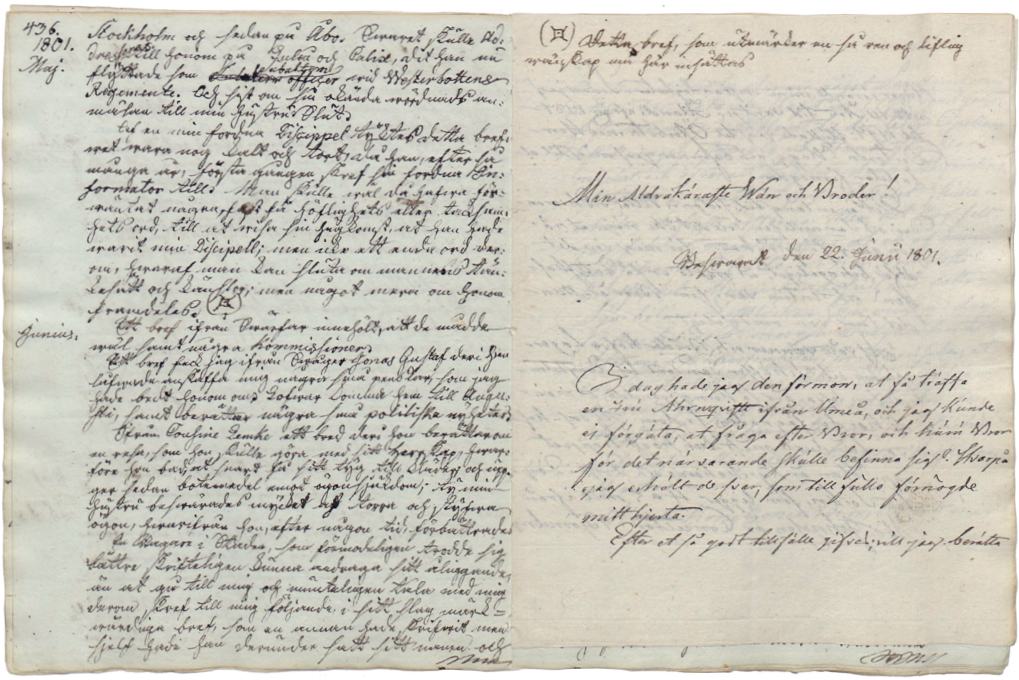

Intressant är att Stenberg några gånger i de senare böckerna inte citerar utan infogar mottagna brev som texter av annan hand.

exempelvis att Stenberg bett att återfå brev som han skrivit till sonen Carl Erik[60] under dennes gymnasietid i Härnösand. Tidens vana att samla brev finns belagd i andra studier.[61]

Stenberg sparade såväl mottagna brev som avskrifter av brev han själv skrivit. Den brevsamling han därigenom förfogat över bör ha varit en stor tillgång i skrivprocessen, inte bara som textmaterial att citera och referera utan också som ett betydelsefullt kognitivt verktyg. Breven har utan tvivel fungerat som minnesstrukturerande hjälpmedel och har i mycket styrt vad som behandlas och vilka händelser och

60. Pehr Stenberg var gift två gånger och hade fyra barn som nådde vuxen ålder. Dottern Anna Margareta (1798–1850) var ogift hemmadotter, sonen Jonas Gustaf (1801–1851) förste lantmätare i Västerbottens län, sonen Pehr (1802–1890) komminister i Umeå landsförsamling och sonen Carl Erik (1803–1880) häradshövding i Norrbottens norra domsaga och sist i Torneå domsaga.
61. Persson, *Svensk brevkultur på 1800-talet*; Kristina Persson, *”Äfven i dag några rader”. Familjebrevskrivning på 1800-talet*, Ord och stil 39 (Uppsala 2008), s. 36.

personer som ägnas uppmärksamhet i texten. Även om Stenberg i sig kan ha haft stor minneskapacitet blir breven ett lätthanterbart stöd för episodminnet. Breven har sannolikt också stimulerat hans kreativitet på ett mer allmänt plan då de aktualiserar tilldragelser som engagerat honom och skapat lust att skriva.

Ett rimligt antagande är därför att underlaget till levernesbeskrivningen är av skiftande karaktär. Huvuddelen kan ha utgjorts av mer eller mindre dagboksliknande minnesanteckningar, men Stenberg kan även som så många på sin tid ha gjort kortfattade notiser i vanliga almanackor. Till detta kommer mer autonoma manuskript, som han uttryckligen hänvisar till, nämligen en volym med visor och dikter och en med hans predikningar. De många breven bör ha varit en av de viktigaste resurserna.

En hypotes är att breven även fungerat som narrativa instrument. Stenbergs predikament är att han så sanningsenligt som möjligt ville berätta om sitt liv. Det sker både med tanke på egen självrannsakan och livstolkning enligt tidens genrekrav för en självbiografi och i didaktiskt syfte vad gäller framtida läsare. Dessa två syften framhålls explicit genom hela verket. Samtidigt måste författaren försöka hålla läsarintresset vid liv i ett vidlyftigt narrativ med många detaljer. Autobiografins generiska berättande i första person och identiteten mellan berättare och huvudperson bidrar till att en livsberättelse blir väl sammanhållen, men kan också resultera i monotoni. Sammanhang i texten skapas även av att narrationen är kronologisk och inte tematisk samt av att den saknar parallellhandlingar. Ändå tycks Stenberg ha insett behovet av alternativa berättarstrategier för att göra texten verkningsfull och mer varierad. En metod han då tillgriper är en dialogisk teknik med en mångfald replikskiften i direkt eller indirekt anföring, ibland beledsagade av Stenbergs tysta tankar vid samma tillfälle.[62] Ett annat och ännu mer påfallande tillvägagångssätt är att han låter citerade eller refererade brev sätta sin prägel på texten. Båda metoderna, som bygger på styrkan i röstgenomslag i en text, har likartade effekter. De skapar omväxling, närhet och trovärdighet.

Flera analytiska kategorier blir aktuella för att belysa användningen av existerande textresurser i form av brev. De strukturella och formella

62. Persson & Stenberg, 'Representation av talat språk i Pehr Stenbergs levernesbeskrivning – dialogen som berättartekniskt grepp' (under utgivning).

textegenskaper som röjer inflytande från skönlitteraturen och brevens roll i dessa representerar ett interdiskursivt drag[63] i självbiografin. Rekontextualiseringen[64] av brev bidrar starkt till verkets dialogicitet. Helt eller delvis citerade brev representerar en manifest intertextualitet[65] i verket, medan Stenbergs mer eller mindre utförliga referat av egna eller andras brev är exempel på *rewriting*,[66] alltså att Stenberg refererar valda delar. Rekontextualiseringen av brev eller brevinnehåll har flera funktioner. Charles Bazermans studie ”Intertextualitity. How Texts Rely on Other Texts” utgör här utgångspunkt för en funktionell belysning av den intertextuella dimension som breven bidrar med.[67]

En övergripande relationell aspekt av brevanvändningen i självbiografin är att den visar det brevnätverk och därmed det sociala nätverk som Stenberg var en del av och även skapade. Mer än 2 100 personer omnämns i självbiografin och innesluter en rad olika generationer med den äldsta född på 1670-talet och den yngsta avliden på 1890-talet.[68] Det är alltså en mycket stor grupp av individer som Stenberg kommit i kontakt med, och en del av dessa framträder i brev. Av detta följer att olikartade och tidsbundna uppfattningar, frågeställningar och idéer aktualiseras i texten.[69]

En annan generell iakttagelse rör stilen. Referat och citat av brev skapar liv, rörelse och omväxling i en genre kännetecknad av monotoni. På ett naturligt sätt uppstår perspektivbyten och stilvariation. Andra perspektiv än berättarsubjektets har stor betydelse för upplevelsen av en varierad text.[70] Hos Stenberg är det ju en mångfald av brevskribenter till följd av hans sociala rörlighet. Men heterogeniteten gäller också Stenbergs egna citerade brev och demonstrerar – på ett för honom själv säkert tillfredsställande sätt – hans extensiva språkliga register.

63. Jämför Norman Fairclough, *Discourse and Social Change* (Cambridge 1992).
64. Jämför Per Linell, *Approaching Dialogue. Talk, Interaction and Contexts in Dialogical Perspectives* (Philadelphia 1998), s. 154.
65. Enligt begreppsapparaten i Fairclough, *Discourse and Social Change*.
66. Jämför Lillis, *The Sociolinguistics of Writing*, s. 103.
67. Charles Bazerman, ’Intertextuality. How texts rely on other texts’, Charles Bazerman & Paul Prior (eds.), *What Writing Does and How It Does It. An Introduction to Analyzing Texts and Textual Practises* (New York 2003), s. 83–96.
68. Stenberg, *Pehr Stenbergs levernesbeskrivning* 5, s. 91–133.
69. Jämför Bazerman, ’Intertextuality. How texts rely on other texts’, s. 86–88.
70. Geoffrey Leech & Mick Short, *Style in Fiction. A Linguistic Introduction to English Fictional Prose* (Harlow 2007 [1981]), s. 218.

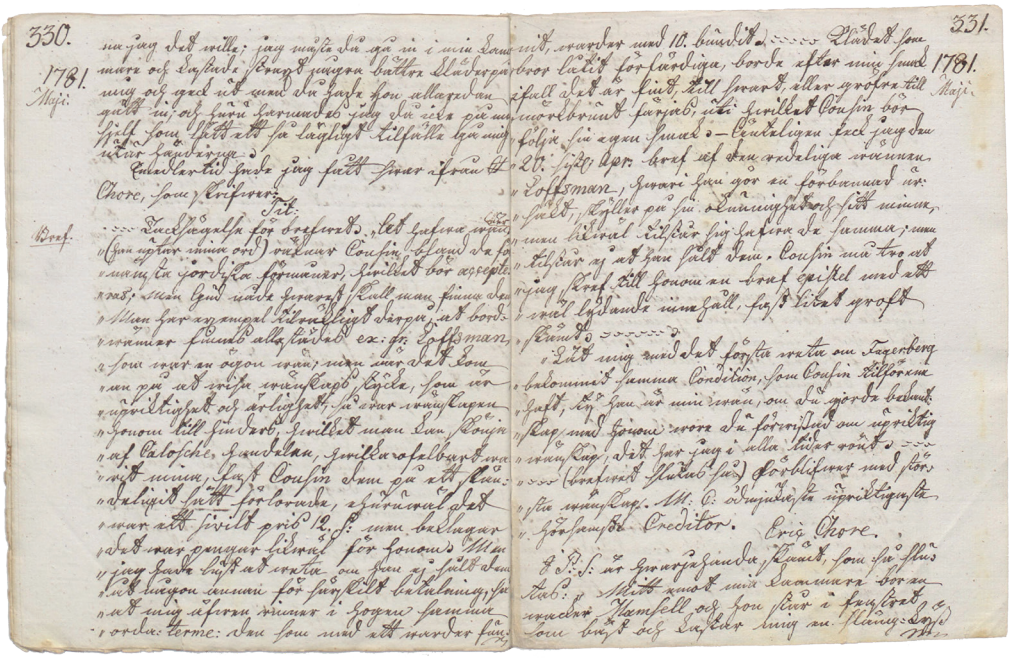

Ett uppslag ur Stenbergs manuskript illustrerar hur han kombinerar citat med förkortande referat och även försöker efterlikna det anförda brevets uppställning.

Olika stilar hör hemma i olika sammanhang, och breven vittnar därför om olika sociala världar eller verkligheter.[71]

En självklar och närmast trivial funktion är att brev i citat eller referat kan användas för att ge bakgrund, skapa kontrast eller stödja ett resonemang. Dessa grepp innebär en narrativ ekonomi, men bakgrundsaspekten innefattar också att Stenberg med hjälp av breven kan bryta levernesbeskrivningens stränga kronologi och låta dem berätta om händelser utanför författarrelationens tidsordning helt utan ursäkter.

Mer specifikt handlar det inte bara om andra perspektiv utan också om att man med hjälp av breven kan karakterisera en situation eller ett förlopp utan att gå omvägen via ett långt referat i sedvanlig författarrelation. Det blir i stället breven som berättar, och de synpunkter som därigenom ofta bryts mot varandra skapar en dramatik som annars är ganska främmande för en självbiografisk text. Det ligger också en narrativ ekonomi i detta. Händelser, upplevelser och känslor som inte här-

71. Jämför Bazerman, 'Intertextuality. How texts rely on other texts', s. 86–88.

bärgeras av Stenberg utan av dem han korresponderar med kan återberättas i första person och med fokus på vad som är väsentligt, varefter Stenberg i kommentarer till breven gör egna reflexioner. Brev kan alltså användas som ett led i att berätta om eller återge ett slags socialt drama.[72]

Särskilt tydlig blir denna ekonomiserande och effektiviserande tendens i anförda citerade brevsviter, där Stenberg inte behöver komma med så utförliga förklaringar till ett i sig ganska komplext händelseförlopp. I synnerhet gäller detta de fall där Stenberg och den han korresponderar med befinner sig i någon sorts konflikt. Här verkar också Stenberg tycka att han, som alltid strävar efter att vara sanningsenlig enligt den autobiografiska paktens villkor, bäst argumenterar för sin sak genom att låta breven bli textvittnen, helt eller delvis citerade.

Analysmetod och material

I Pehr Stenbergs levernesbeskrivning finns minst 1 105 belägg på brev till och från Pehr Stenberg i avskrift, i referat eller i passager där brev omnämns; det rör sig om cirka 150 olika brevskribenter utöver Stenberg själv. Inventeringen av brev och brevomnämnanden har gjorts dels genom automatisk sökning i verket på *brev* och olika ordformer av *brev*, dels genom upprepade intensiva närläsningar av verket under det långvariga arbetet med utgivningen av självbiografin. Alla belägg har inmatats i en databas som innehåller uppgifter om avsändare, mottagare, året och månaden då brevet författats, var i den handskrivna respektive tryckta utgåvan belägget återfinns, om belägget är ett omtal eller referat av ett brev eller en avskrift och huruvida avskriften är fullständig eller om endast delar citeras.

Databasens belägg har klassificerats i fem brevkategorier. Typologiskt kan brevmaterialet, citerat, refererat eller omnämnt på annat sätt, beskrivas på olika sätt. Det rör sig om många olika slags brev, som uttrycker olika språkhandlingar, speglar olika relationer och motsvarar olika nätverk. En meningsfull klassifikation har resulterat i följande kategorier: familjebrev, vänskapsbrev, kärleksbrev, klientbrev och ämbetsbrev. Klientbrev avser framför allt brev till och från familjer där Stenberg hade eller hade haft tjänst som informator eller kaplan. Ämbetsbrev betecknar de brev som han skrev eller mottog i spörsmål relaterade till hans prästgärning.

72. Ibid., s. 86–88.

Metoden att klassificera breven har huvudsakligen varit induktiv. Klassificeringen har växt fram efter det mönster som framträder i inventeringen av belägg. Här har särskilt brevrelationen mellan avsändare och mottagare varit avgörande. Stenberg skrev och mottog ju brev i olika roller. Metoden är delvis också deduktiv. Breven i självbiografin avspeglar vedertagna och väletablerade brevtyper.

Beläggsamlingen möjliggör en belysning av brevinslagen ur flera infallsvinklar. I denna studie används beläggsamlingen för att belysa brevrelationer och brevtyper. Beläggsamlingen gör det också möjligt att undersöka berättartekniska aspekter såsom *hur* brev inlemmas i berättelsen. Dessa aspekter tangeras, men är inte huvudfokus i denna studie, som kan betraktas som en förstudie till en kommande undersökning med mer textnära aspekter på breven.

Brevkategorier

Indelningen i de fem kategorierna – familjebrev, vänskapsbrev, kärleksbrev, klientbrev och ämbetsbrev – bygger på själva förhållandet mellan Stenberg och dem som han korresponderade med. Varje brevkategori rymmer i sig förstås också basala funktioner som alltid förknippats med brev, såsom nyhetsförmedling, tack, gratulation, kondoleans, skapande och befästande av relationer, begäran om hjälp med mera.[73] I tabell 1 redovisas antalet brev per kategori, indelade enligt Pehr Stenberg som brevskribent respektive brevmottagare.

Tabell 1. Antal brev och brevomnämnanden i självbiografin från och till Pehr Stenberg fördelade på fem brevkategorier.

	Familje-brev	Vänskaps-brev	Kärleks-brev	Klientbrev	Ämbets-brev	Alla kategorier
Från Pehr Stenberg	79	100	51	32	29	291
Till Pehr Stenberg	340	322	26	50	76	814
S:a	419	422	77	82	105	1105

73. Jämför Persson, *Svensk brevkultur på 1800-talet*, s. 70–75.

Brevrelationer

Breven omspänner i stort sett samma tid som självbiografin, men av begripliga skäl är brev och brevomnämnanden få i berättelsen om Stenbergs barndom och ungdom. Breven som en komponent i berättelsen tar fart 1780 när han blivit student i Åbo och senare tjänstgör som informator i förnäma familjer. Då har Stenberg behov av att upprätthålla kontakt med människor utanför hans geografiska rum och kommer in i ett sammanhang där brev och skriftpraktik är en naturlig del av den sociala gemenskapen. Brevomnämnandena från denna första tid i Finland visar hur Stenberg successivt bygger upp sina nätverk. I figur 1 återges en graf som visar antalet brev årligen i narrationen under perioden 1779–1807. En annan graf åskådliggör årsvis antalet belägg på hur brev på andra sätt än i referat och citat omnämns i texten, exempelvis att brev förmedlas eller har lästs.

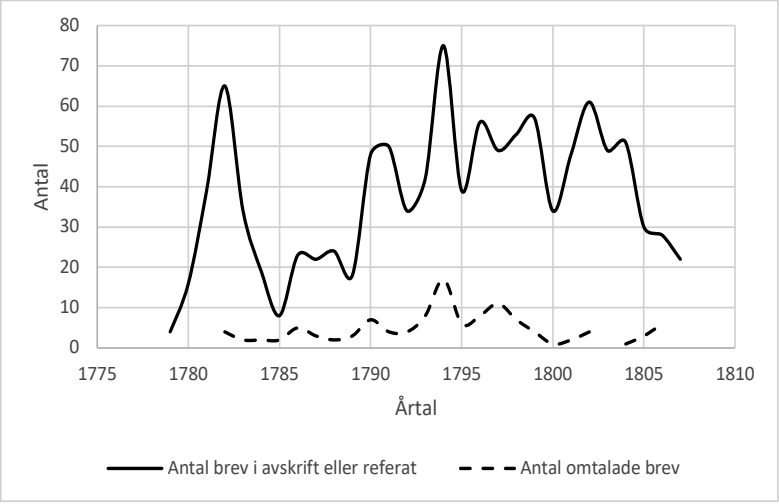

Figur 1. Antal brev i levernesbeskrivningen 1779–1807.

Den första delen av kurvan i figur 1 representerar Stenbergs vistelse i Finland. Mer än 70 brev omnämns för 1782. Utöver brevväxlingen med fadern och med den gode vännen Niklas Eek märks brev bland annat till och från officersfamiljen Gripenberg i Ulvsby hos vilken han hade tjänst. Efter toppåret 1782 följer en djup dal, som sammanfaller med att Stenberg tvingats resa hem till Västerbotten. Han hade då avbrutit

sina studier och stod inte i klientskap till någon patron.[74] Korrespondensen med fadern Erik Persson, farbrodern Lars Ström och läraren Carl Sædenius bortfaller sålunda, men även breven till och från akademiska lärare och finländska herrskap utgår. År 1785 återvände Stenberg till Finland, vilket avspeglas i en ökad brevaktivitet, som dock inte kan mäta sig med kvantiteten under de första åren där. Möjligen är förklaringen att Stenberg nu engagerade sig mer i händelser som utspelade sig här och inte längre hade samma behov av distanserade brevväxlingar. År 1791 var Stenberg sedan ett par år återbördad till hembygden och korresponderade då med majorsdottern Elisabeth Turdfjæll i Nysätra; brevanledningen var att han blivit djupt förälskad och försökte få till stånd ett äktenskap. Det högsta antalet brevomnämnanden är från 1794 med sammanlagt närmare 100 brev i avskrift, referat eller andra omnämnanden om brev. Stenberg var då präst i Umeå och uppvaktade prästdottern Sofia Lindahl i Nordmaling. En flitig brevväxling med henne återges i numrerade avskrifter av hela brev. Han hade också brevkontakt med hennes bror Olof Lindahl, som var Stenbergs personlige vän. Under sensommaren och hösten 1796 korresponderade Stenberg ånyo med Elisabeth Turdfjæll, men även med hennes far och bröder. Liksom i frågan om frieriet till Sofia Lindahl måste saken förankras i familjen.

Figuren visar också en betydande brevaktivitet under 1800-talets första år. Då hade Stenberg blivit änkling efter ett kort äktenskap med sin hushållerska och bildat familj med Elisabeth Turdfjæll. De brev som dominerar i texten är brev från hennes släktingar, som därigenom, till skillnad från hans egna föräldrar och syskon, blev mycket närvarande i självbiografins sista böcker. Många gånger rör det sig om konstlösa *kommissionsbrev*, där Stenberg ombeds utföra olika ärenden. Ett uppfriskande undantag är breven från svågern Jonas Gustaf Turdfjæll, som berättar om sin tillvaro som jurist i Stockholm. Hans studentikosa brev tycks vara stilistiskt besläktade med de kvicka breven från vännen Niklas Eek på 1780-talet. I levernesbeskrivningens sista böcker förekommer också brev i olika ecklesiastiska ärenden, inte sällan med

74. Om klient- och patronväsendet med en kort hänvisning till Stenberg, se Magnus von Platen, 'Den sörjande klienten', Magnus von Platen (red.), *Klient och patron. Befordringsvägar och ståndscirkulation i det gamla Sverige. Bokförlaget Natur och Kulturs och Kungl Vitterhets historie och antikvitets akademiens symposium den 21–22 januari 1988* (Stockholm 1988), s. 51–63.

pyrande konflikter under ytan. Stenberg anmärker på ett ställe att han återger en brevväxling med en ämbetsbroder för att i självbiografin och inför eftervärlden förete att han inte handlat fel i ett ärende.

Familjebrev

Familjebreven inbegriper brev till och från fadern, en syster, farbrodern, svärföräldrar, svågrar, en svägerska och några andra mer avlägsna släktingar. Därtill tillkommer några korta brev från Stenbergs små barn avfattade av släktingar i deras fysiska närhet. Stenbergs brev till och från hans andra hustru efter giftermålet 1796 bör också räknas hit. Familjebreven omfattar mer än en tredjedel av det totala antalet brev och är därför tillsammans med kategorin vänskapsbrev den dominerande typen av brev.

Breven från fadern utgör en betydande del av de anförda breven från Finlandstiden. Stenberg inskrevs som student i Åbo hösten 1779 och av det textavsnitt i självbiografin som avser januari 1780 framgår att han fått ett brev av sin far. Brevet har delvis ett religiöst innehåll men rymmer också ängsliga frågor om sonens inträdesexamen och hans ekonomiska villkor samt förmedlar även en nyhet från hembygden. Därmed är brevet innehållsligt, formellt och funktionellt ganska komplett i all sin enkelhet. Det är troligt att det liksom de allra flesta brev av Erik Persson är skrivet av honom själv, eftersom Stenberg har ett nota bene om att han alltid rättar stavningen när han anför faderns brev. Avslutningsordet *Adieu* känns dock främmande och torde vara ett verk av Stenbergs förre lärare Sædenius, som enligt Stenberg alltid kuverterade faderns brev. Stenberg svarade på detta brev och frågade bland annat vilket exakt datum han själv är född – det här var en tid då namnsdagar ihågkoms mer än födelsedagar – och i texten både citeras och refereras Stenbergs brevsvar. Här möter för första gången indikationer på att Stenberg sparat inte bara mottagna brev utan också koncept av brev han själv ivägsänt.

Breven från fadern vittnar om allmogens mer eller mindre utvecklade skrivkunnighet vid en tid då läskunnigheten kan anses vara självklar.[75] I självbiografin bildar de en effektiv kontrast till det högreståndsliv som Stenberg blev delaktig i och utförligt beskriver, och de

75. Se Daniel Lindmark, *Reading, Writing, and Schooling. Swedish Practices of Education and Literacy 1650–1880*, Kulturens frontlinjer 49 (Umeå 2004).

medför att läsaren med jämna mellanrum påminns om hans utgångsläge och enkla ursprung. De uttrycker föräldrarnas genuina omsorg om och längtan efter sonen: ”Ibland tänkte wi at du skulle komma hem, och drömde flera gånger at du war hemkommen.”[76] När han som här valde att citera i stället för att referera får man uppfattningen att han ordagrant ville anföra det han uppfattade som brevets kärna och viktigaste utsaga på samma sätt som en nutida interlokutör i ett muntligt återberättande uppnår maximal konkretion och autenticitet med ett direktcitat. Breven från fadern kommer för övrigt vanligen tillsammans med brev från Sædenius. Några gånger är det synbarligen denne som är den verklige skribenten, och Stenberg påpekar själv att Sædenius glömmer sig och blandar samman skrivaridentiteterna. Vid ett tillfälle har ljusförhållandena varit för dunkla för att fadern skulle kunna skriva själv. Det förekommer också brev från fadern avfattade av farbrodern, av en mer avlägsen släkting som är sockenskrivare eller med en främmande hand. Dessa notiser om avvikelser antyder att normalfallet var att fadern skrev själv. Stenberg visade också faderns egenhändiga brev för en officer, som förundrade sig över att en bonde kunde skriva så väl. Stycket litterariseras med den slagkraftiga marginalrubriken ”Kan Er far skrifwa”.[77]

Även efter att Stenberg slutgiltigt återvänt till Västerbotten uppträder brev från fadern. Som adjunkt i Bygdeå 1791 noterar han följande om ett mottaget brev:

> När jag kom hem, så fant jag där före mig följande brev ifrån min far: ’Jag måste låta dig weta, at din Syster skall nu gifta sig med Lars Nathanaelsson, === och bröllopet kommer att stå Midsommars dagen, då wi hoppas, at du kommer hem på deras bröllops dag om det är möjeligt om du den Helgen slipper ifrån Bygdeå. Din Mor ber för all ting att du må komma; ty om du är borta, så hafwa wi litet nöje af altsammans. Kunde du komma några dagar förut wore det ganska braf; ty wi behöfwa rådgöra om något. === Lät mig weta om du kommer, och om du har några penningar, så wore jag nödig derom. Och om du ej kommer, så får du aldrig någon hjelp med kläder.’ === hälsningar &c: Så skall hon ändock gifta sig med denna slarfwern tänkte jag; förgäfwes har jag då förmodat at det skulle blifwa om intet. Nu ehuru detta giftet ej war mig till behag, så hade jag dock nog lust at wara på Hennes Bröllopp; Men nu blef frågan: Huru skall jag få någon som predikar för mig här på Midsommars dagen?[78]

76. Stenberg, *Pehr Stenbergs levernesbeskrivning* 1, s. 448.
77. Stenberg, *Pehr Stenbergs levernesbeskrivning* 2, s. 106.
78. Stenberg, *Pehr Stenbergs levernesbeskrivning* 3, s. 110.

Här använder Stenberg det förkortade brevet och dess innehåll som ett narrativt instrument. Läsaren får på ett oförväntat och omedelbart sätt veta om bröllopet och om de praktiska bekymmer som följer därav. Stenbergs efterföljande reflexioner är typiska. Det som kommuniceras mellan en skribent och en adressat föder tankar hos Stenberg som han behåller för sig själv på samma sätt som det i muntliga replikskiften i självbiografin ofta råder en motsättning mellan vad som sägs och vad Stenberg egentligen tänker. Denna dikotomi är ett påfallande drag i levernesbeskrivningen och betingas både av genren som sådan och av Stenbergs överanalyserande, kritiska personlighet.

Om ett annat brev från fadern senare samma år anmärkte Stenberg: ”Detta brefwet war det sista som jag feck ifrån min Far. Icke för det, at icke han ännu längre lefde; utan för det at jag ej mera bodde så långt ifrån honom at han någonsin behöfde skrifwa mig till.”[79] Kommentaren om att en viss brevväxling upphört är typisk för Stenberg, men utsagan är intressant även utanför brevanalysen, då den visar hur mottagaranpassad han var och hur medveten han var om sin roll som allvetande berättare. Han ville informera om att brevväxlingen avslutats men röjer inga detaljer, såsom när fadern dog eller var han själv skulle bosätta sig. Avsikten är att berättelsen ska hålla läsaren i spänning. Stenberg var överlag mycket medveten om kronologin i berättelsen och när han gjorde avsteg kommenterade han detta med en ursäktande utsaga.

Om fadern med all säkerhet var litterat syns inte så vara fallet med Stenbergs första hustru Elisabeth Ålund. Hon var först hans hushållerska innan de gifte sig 1794, men hon dog i barnsäng drygt ett år senare. Den knappa korrespondens som föregick och avrundade deras familjebildning exemplifierar begreppet *accessiv skrivkunnighet*,[80] då Stenberg spökskrev hennes brev till föräldrarna, bondfolket i Burträsk, och deras brev till Stenberg i sin tur är skrivet av en annan person, som alltså anlitats som skrivarhjälp. Även dessa brev hör till Stenbergs familjebrev och bidrar till heterogeniteten i självbiografins brevmaterial. Bland övriga familjära brev utmärker sig breven från farbrodern

79. Ibid., s. 117.
80. Jämför Nils Erik Villstrand, ’Bokstäver, bönder och politik. Muntligt och skriftligt i 1700-talets politiska kultur’, Peter Danielsson, Håkan Nordmark & Jan Samuelson (red.), *Att komma till tals. Nedslag i den nordiska historiens vardagslunk och konflikter*, Rapporter från Växjö universitet, Humaniora 5 (Växjö 1999), s. 89–150.

och breven till och från medlemmar av släkten Turdfjæll. Farbroderns brev är värda att notera framför allt på grund av den sociala distansering som efterhand märks i tilltal och brevstil. Den pojke som han en gång hade hand om vid tullstationen i Ratan måste som promoverad apostroferas med ordet *kusin*. I brevväxlingen och umgänget med Elisabeth Turdfjælls familj är det däremot Stenberg som är av lägre rang. Just denna korrespondens bildar tillsammans med hennes och Stenbergs kärleksbrev en sammanhängande enhet. Efter att de gift sig normaliserades förhållandena, och förutom en enstaka hätsk anonym biljett från en ung svägerska och de spirituella breven från svågern i Stockholm utvecklades denna brevväxling till en normal och lite färglös familjekorrespondens. Reaktioner på fru Stenbergs barnsbörd och idylliska rapporter om barnens förehavanden på besök hos morföräldrarna engagerar kanske mest. Stenberg använder även brev ställda till hans hustru, då svågern i Stockholm ibland skriver parallellt till makarna men om olika ämnen. I självbiografins sista böcker dominerar familjebreven. Den åldrade Stenberg återvänder då till en mer mekanisk struktur och redovisar sparade brev slentrianmässigt, men en viss bedömning sker då han anmärker att omnämnda men ej refererade eller citerade brev saknar värde.

Vänskapsbrev

Vänskapsbreven innefattar brevväxlingar med skolkamrater från tiden i Umeå, med studentkamrater från Åbotiden, med andra som han lärt känna i Finland samt med dem vilkas vänskap han förvärvat senare i livet och då ofta genom sin prästtjänst. Det handlar om sammanlagt 422 brev, och vänskapsbreven är därmed den mest omfattande brevkategorin. Här rör det sig exklusivt om brev till eller från män i samma ålder och livssituation som Stenberg själv. Innehållet rör studier och anställningar, den dagliga tillvaron och framtidsplaner, gemensamma bekantas förehavanden och brevskrivarnas förhållande till kvinnor. I de sena breven förmedlas också nyheter om den egna familjen. Redan 1780 börjar breven till och från vänner göra sig gällande. En skolkamrat från Umeå tillskriver honom från hembygden men snart har han nya brevkontakter med jämnåriga i Finland. Breven presenteras gärna i kluster som vore alla brev han mottar ett kapitel för sig. Detta visar att Stenberg inte ännu hade förstått vilken tillgång ett enstaka brev kunde bli i narrationen om det anfördes på rätt ställe och i förbindelse med

de händelser som avhandlas i relationen eller dialogen. Stenberg började successivt använda breven mer integrerat i händelseförloppet.

År 1782 syns brevväxlingen ha blivit en inarbetad rutin och Stenberg anför då breven på ett mer reflekterat sätt, där vissa brev tillmäts större betydelse än andra och får en mer medvetet narrativ funktion. Bland vänskapsbreven från tiden i Finland utmärker sig brevväxlingen med Niklas Eek. Det rör sig om 31 citerade, refererade eller omnämnda brev från Eek och sex dito från Stenberg. Korrespondensen karakteriseras av den lössläppta men också lite sköra tonen i Eeks brev och de ibland tillrättavisande svaren från Stenberg. Ett mycket muntert brev från Eek är skrivet i mars 1782. Stenberg anför hela brevet med dess latinska referenser till priset på glädjeflickor och en passus om väderspänningar. Men han noterar lättat att det kommer ytterligare ett brev från Eek, hållet i mer allvarsam ton och med en ursäkt för det raljerande brevet i vi-form. Detta mindre spektakulära brev citeras inte i sin helhet, kanske för att det har mindre underhållningsvärde. Brevväxlingen med Eek sträcker sig från 1781 till 1784, men vänskapen får ett slut då Eek insjuknar i en psykisk sjukdom.

En annan brevväxling och en vänskap av annat slag utgör kontakten med Johan Rikström. Denne prästson var själv inte student utan hade tjänst som regementsskrivare. Breven från honom är ett uttryck för 1700-talets vänskapskult och har en intim och ganska öm ton utan att gå över gränsen och få erotiska klangfärger. Däremot rör sig innehållet om kärleksproblem, som i ett brev i februari 1786 avhandlas på ett elegant och cacherat sätt i tal om *röjningsplatser*. Brevet illustrerar gustaviansk brevretorik i sin prydno men Stenberg tycks ha känt på sig att brevet inte var värt att citeras i sin helhet och gjort uteslutningar vad avser passager om Rikströms övriga omständigheter. Det är *nyröjningarna*, *parkerna* och *lagfarten*, kärleksmetaforerna, som anförs av Stenberg. Härefter följer ytterligare förtroliga brev till och från Rikström, där Stenbergs kärleksbekymmer behandlas mer konkret. Stenbergs kommunikation med honom får en värdefull narrativ funktion, då de anförda breven tillför psykologiska aspekter och därigenom kompletterar det händelseförlopp som relateras i självbiografin. Det är bestickande att de inte presenteras på sin givna kronologiska plats. Stenberg uppger själv att han tagit tematisk hänsyn och sprängt den gängse dispositionen. Även efter att Stenberg återvänt till Västerbotten brevväxlade han med olika vänner, bland andra den ordlekande präs-

ten Erik Häggqvist, som också skrev brev delvis på latin och franska. Dessa översatte Stenberg i sin omsorg om framtida läsare. I brev med språkblandning verkar det främmande språket ha använts för att undvika att obehöriga skulle ta del av mer privat innehåll, men flerspråkigheten ger också intryck av språkövningar. Stenbergs brev till vännerna blev med tiden mer återhållsamma vad gäller förtroenden om kärleksproblem, men den kamratliga tonen gick aldrig förlorad.

Kärleksbrev

Pehr Stenbergs äktenskapsprojekt är ett huvudmotiv i hans levernesbeskrivning. Han är själv mycket medveten om denna kursriktning och redan i bok 1 beskriver han den första gången han blev kär som 14-åring.[81] Självbiografin handlar emellertid mer om hans väg till äktenskap än om erotiska impulser, även om man kan förvånas över hans öppenhjärtiga rapport om de första erfarenheterna av en ofullbordad intim kontakt[82] och över den åldrade Stenbergs flyktiga bekännelse av åtrå till en ung kvinna.[83] Men Stenberg är också intresserad av andras äktenskap,[84] samtidigt som han med jämna mellanrum noterar otrohet och oreglerade sexuella kontakter i sin omgivning.[85] Engagemanget i andras äktenskapsproblem och männens lösa leverne utan ansvar gentemot kvinnor sätter spår i hans vänskapsbrev och klientbrev.

Då det gäller kärleksbreven i självbiografin handlar det om brev till eller från kvinnor som Stenberg uppvaktade med större eller mindre framgång. Enstaka gånger förmedlade Stenberg dock andras kärleksbrev eller fick som ung avfatta andras brev i ärenden av detta slag, ibland mot betalning. I slutet av bok 4 ägnar Stenberg förhållandevis stort utrymme åt en brydsam situation. Dottern i det hushåll där han bodde i slutet av sin Åbovistelse 1789, Ulrica Lovisa Calmar, bad honom om hjälp med att skriva ett slags kärleksbrev för att utröna avsikterna hos en förmodad fästman, som befann sig till sjöss. Stenberg avfattade då ett brev och återgav detta i citat, men helt ur minnet eftersom han

81. Stenberg, *Pehr Stenbergs levernesbeskrivning* 1, s. 69.
82. Ibid., s. 137–139.
83. Stenberg, *Pehr Stenbergs levernesbeskrivning* 4, s. 355–356.
84. Det mest outrerade exemplet är engagemanget i makarna Carpelans äktenskap i Stenberg, *Pehr Stenbergs levernesbeskrivning* 2, s. 213–214, 251–265, 267–268, 279–280, 286, 291.
85. För ett av många exempel, se Stenberg, *Pehr Stenbergs levernesbeskrivning* 2, s. 208.

saknade en avskrift, vilket han också beklagade. Efter det långa brevcitatet reflekterar Stenberg enligt följande:

> Detta brefwet, som dock är ett swagt uttryck af det rätta, upläste jag för Henne, då hon däröfwer blef ganska glad och skref sitt namn därunder eller rättare, som jag påminner mig, jag skref brefwet i mitt namn, som mutatis mutandis dock är det samma, och det gjorde jag på det at det skulle så mycket mera wärka hos honom till Hennes fördel, när det war ifrån en Prest man å Hennes wägnar, hwarefter hon afsände det; men kunde dock föga förr förrän efter ett halft år förwänta swar derpå; så wäl för afståndet, som hans osäkra wistande och Ålands Passenas osäkerhets skull.[86]

Exemplet är högintressant då det visar hur kreativt och skönlitterärt Stenberg arbetade i sitt skrivande. I brist på en sparad avskrift och med förbiseende av osäkerheten kring vem som var brevets avsändare citerar han brevet som vore det skrivet och undertecknat av henne, vilket också är det mest effektfulla återgivandet av händelsen. Ändå kunde han inte avhålla sig från att i en kommentar reservera sig för hur det egentligen gick till. Stenberg ville att berättelsen skulle vara omedelbar och dynamisk, men han ville också vara sanningsenlig.

Stenbergs egna kärleksbrev, såsom de anförs i levernesbeskrivningen, karakteriseras av en enträgen personlighet, en optimistisk spontanitet, ett misstänksamt lynne och en känsla av att vara förfördelad samt givetvis av generiskt betingade starka känslouttryck. Trots att många brev sannolikt har tillkommit med stöd av brevställare, särskilt i inledningarna och i avslutningarna, tycks skribentens egenart alltid lysa igenom. Utan undantag uppvaktade Stenberg kvinnor som stod ovanför honom socialt, vilket även satte sin prägel på korrespondensen, som ofta kännetecknas av avstånd och missförstånd. Stenberg sökte en kvinna av god familj, en jämbördig samtalspartner och en trogen livskamrat. Men han begärde också yttre skönhet. I hela självbiografins relation märks hårda, kritiska uttalanden om kvinnors yttre företräden. Stenbergs äktenskapsprojekt och kärleksbrev utspelade sig respektive kommunicerades för övrigt i en tid då en ny syn på äktenskap gjorde sig gällande.[87] I slutet av 1700-talet började man anse att äktenskap bör ingås mer av tycke än av pragmatiska skäl. I romanlitteraturen underströks detta och där uppmuntrades allianser över ståndsskrankor.

86. Stenberg, *Pehr Stenbergs levernesbeskrivning* 2, s. 343–344.
87. Jämför Brita Planck, *Kärlekens språk. Adel, kärlek och äktenskap 1750–1900* (Göteborg 2014).

Kärleksbreven omfattar 77 brev och är den kvantitativt minsta gruppen i verket. Stenberg var enligt självbiografin involverad i brevväxlingar med drygt 20 olika kvinnor, varav sju bör räknas som adressater till kärleksbrev. Inom kategorin kärleksbrev är det i motsats till vänskapsbreven Stenbergs egna brev som dominerar. Förklaringen är förstås att många av hans kärleksbrev inte besvarades i skrift utan avfärdades på annat sätt. Inget svar är också ett svar. Utmärkande för kärleksbrev är ju att brevanledningen inte hör ihop med fysiska avstånd eller nyhetsförmedling. Kärleksbreven är även den mest performativa brevkategorin; det verkar ofta ha räckt med att Stenberg fått förklara sin kärlek. Sitt allra första kärleksbrev skrev han julen 1781. Adressaten var majorsdottern Albertina Gripenberg, som bodde i samma hushåll, varför brevet inte sändes med post. Det är ett långt brev, som domineras av hans underifrånperspektiv, och utsagorna om hans egen ringhet får faktiskt mer utrymme än rena kärleksförklaringar. I formellt stilistiskt hänseende är det helt oklanderligt och visar att han redan tillägnat sig tidens brevstil av den högre skolan. Intressant är hur han genast efter att han anfört brevet i självbiografin distanserar sig från det med en kommentar om sina ”mångfaldiga griller och […] tänkesätt den tiden”.[88] Tidsavståndet mellan händelserna i sig och nedtecknandet av dem i självbiografin möjliggör en sådan reflexion. Fröken Gripenberg avvisade Stenberg, som dock inte gav upp i första taget utan sände henne ett brev i april 1783 i ett sista försök. Detta brev kritiserades av en bekant som tyckte att det inte var särskilt ömt skrivet för att vara ett kärleksbrev, men Stenbergs försvar var att vad ”brefwets stil angeck så tyckte jag, at, i den ställning jag war, jag ej stort annorlunda hade kunnat skrifwa, hälst jag ej wille deri för mycket efterapa Roman=stil”.[89] Här framgår alltså att Stenberg förmådde analysera skrivsituationen och dess förutsättningar samt att han var förtrogen med de resurser som finns i skönlitteraturen. Kanhända är kärleksromanernas språkliga mönster viktigare än brevställare då det gäller kärleksbreven.

Kontexten kring Stenbergs kärleksbrev är ensartad. Den röda tråden är förutom passionen en oförmåga att tyda känslor och avsikter hos den som uppvaktas. Själv lade han stor vikt vid det han kallade *ögonspråk* och önsketänkte att extralingvistiska signaler förrådde be-

88. Stenberg, *Pehr Stenbergs levernesbeskrivning* 1, s. 373.
89. Ibid., s. 477.

svarad kärlek. I enstaka fall verkar det dock ha funnits ett gemensamt tycke eller åtminstone åtrå, såsom hos Eleonora Carpelan, som även hon fick ta emot brev inom hemmets väggar. Enstaka gånger var det vänner eller bekanta som föreslog en lämplig flicka. Så var fallet med prästdottern Gustava Wallin från Åland. Brevväxlingen med henne fick en otrevlig, anklagande ton, då Stenberg förebrådde henne för att hon inte besvarade vare sig hans brev eller hans känslor. En liknande underton möter i den långa brevväxlingen med Sofia Lindahl, som var nära 20 år yngre än Stenberg och som behövde gifta sig för sin försörjning, men som tydligen inte hade några ömma känslor för honom. Brevväxlingen med henne och med Elisabeth Turdfjæll är de längsta brevsviterna bland Stenbergs kärleksbrev. Brevväxlingen med Elisabeth Turdfjæll utgör det mest väsentliga brevmaterialet i hela självbiografin. Dessa brev är de enda kärleksbrev som ledde till äktenskap, och de övergick sedan i mer vardagsromantiska familjebrev mellan tillfälligt åtskilda makar. Brevväxlingen beskriver alltså en utveckling, och en fundamental faktor är den långa tidrymd som den omfattar. Till detta kommer att breven ingår i ett sammanhang med talrika brev till och från släktingar till Elisabeth Turdfjæll. Hon var själv en litterat kvinna. Ett brev av hennes hand i september 1791 framställer hennes naturelle men kanske också hennes förmåga att använda brevställare. Stenberg tyckte att brevet var hoppingivande men inte helt tillfredsställande. Så skulle det också dröja drygt fem år innan de gifte sig.

Klientbrev

Under hela sin väg till prästkappan och magisterkransen hade Pehr Stenberg hjälp av olika välgörare och beskyddare. Den förste i raden var Carl Sædenius, som var hans lärare i Umeå och möjliggjorde hans akademiska studier i Åbo. Stenberg brevväxlade med honom ända från ankomsten till Åbo och under hela sitt vuxna liv. Samtidigt är det slående hur Stenbergs brev och kommentarer till Sædenius brev röjer elevens vilja att frigöra sig från läraren. Stenberg får ofta ett irriterat tonfall då han hänvisar till magisterns brev. Sædenius var Stenbergs lärare och mentor, men som regelrätta patroner måste betraktas de akademiska lärare, välgörare och arbetsgivare som Stenberg stod i ett klientskap till. Studierna bedrevs ju som ett växelbruk mellan aktiva perioder vid akademin och tjänsten som informator eller huspräst hos förnäma familjer. Det var ett system som under optimala förhållan-

den ledde till både utbildning och bildning. Brev som utväxlats mellan Stenberg och hans patroner kan gärna betecknas som klientbrev. De utgör den till antal näst minsta brevkategorin med 82 anförda eller omtalade brev.

Brevväxlingen mellan Sædenius och Stenberg bör räknas till klientbreven liksom korrespondensen med tullförvaltaren Callmeijer i Åbo, där han fick ett mål mat varje dag på grund av sin släktskap med frun. Man kan här jämföra med dedikationerna i Stenbergs dissertationer som är en aspekt av tidens klientväsende. Mer självklara exponenter för klientbrevskategorin är breven till och från professor Johan Bilmark, som tog Stenberg under sina vingars beskydd. De mest typiska klientbreven i självbiografin är emellertid breven till och från de arbetsgivare där han hade tjänst. Om kärleksbreven är en kvinnlig brevkategori rör det sig här företrädesvis om relationer mellan män, en ekonomiskt, eller på annat sätt, stark man och en svagare part i behov av försörjning.

Det finns särskilt en brevväxling som måste uppmärksammas i klientbrevskategorin, nämligen den egendomliga korrespondensen mellan Stenberg och hans arbetsgivare friherre Carl Efraim Carpelan. Denne överstelöjtnant var mer än 25 år äldre än Stenberg samt far till de barn som undervisades på Odensnäs i Masku. Trots det ojämlika förhållandet dem emellan inledde Stenberg en brevväxling där han anklagar friherren för äktenskapsbrott och skörlevnadssynder. Bakgrunden är att han hört skvaller om friherrens liv under dennes vistelser i Stockholm och att han i sina omsorger om friherrinnan vill få friherren att bättra sig och därigenom bringa ordning i makarnas söndrade äktenskap. Viktigt är också att Stenberg nyss hade fått sin första prästtjänst som huspräst hos Carpelans farbror och därför såg det som sin pastorala plikt att förmana hela husfolket på Odensnäs. Korrespondensen om friherrens klandervärda livsföring i Stockholm omfattar tre brev från Stenberg och tre brev från Carpelan under året 1788. Stenbergs första brev i februari 1788 är så infamt att det maskerar det verkliga budskapet och i stället utgår från ett påhittat problem som Stenbergs far skulle ha ställts inför, en tvist om fiske, vilket föranledde Stenberg att be om råd. Friherren svarade i mars månad efter att ha konsulterat några jurister och hänvisade även till ett tillämpligt straff enligt missgärningsbalken. Nyckelordet här är *missgärningsman*. Stenberg svarade friherren i ett nytt brev och uppdagade då sitt egentliga syfte. Med Natans ord till David i Andra Samuelsboken 12:27, ”Du äst

sjelf den samme mannen",[90] avslöjade Stenberg att han snärjt friherren med ett uppdiktat exempel. Sedan följer ett långt brev, utformat som en straffpredikan med bibelcitat och ställhänvisningar, tredelad utläggning, affektbetonade uppmaningar med hänvisning till kommande straffdomar och en mildare men känslosam brevavslutning, där Stenberg i välvillig bön vänder sig till Gud. Allra sist ber han formelartat att få fortsätta vara innesluten i friherrens grace och framhärdar som friherrens ödmjukaste tjänare.

Brevväxlingens kontext och Stenbergs tankar om friherren kommenteras i den omgivande relationen och fördjupar bilden av en ganska omogen och övernitisk prästmans oförmåga att agera med eftertanke och tolka maktrelationer. Stenberg är annars alltid noga med att göra rätt och inte stöta sig med någon. Men här har han av sin impulsivitet och sitt rättspatos förletts in i en brevväxling som minst av allt gynnar honom själv, som befinner sig i klientskap till hela familjen Carpelan. Friherrens svar kom i maj månad. Stenberg citerar största delen av brevet, som är förvånansvärt avspänt och överseende. Man noterar att även Carpelan stöder sig på en mängd bibelställen. Det är ett välskrivet brev som borde ha avväpnat Stenberg. Han anmärker själv att det är skrivet med foglighet och att friherren åtminstone erkänt att han är mänsklig, men Stenberg kunde ändå inte låta nöja sig. I juli skrev han ett nytt brev där han samtidigt som han underrättar friherren om gamle friherrens frånfälle påminner om vad som händer den som talar osanning och förbryter sig mot den helige ande. Den här gången svarade Carpelan på ett mycket fränare sätt och det verkar som om Stenberg fått en fiende för livet. Detta vore inte heller svårt att förstå, men i december samma år hade förbindelserna normaliserats så pass att Carpelan tillskrev Stenberg om hans lön på samma gång som han önskade god jul. Även när Stenberg återvänt till Västerbotten utbyttes brev med Carpelan, som förväntades bistå honom på det sätt som patroner brukade göra, i det här fallet i fråga om en tänkbar tjänst som bataljonspredikant.

Till klientbreven räknas brev till eller från hela det herrskap där Stenberg var i tjänst, förutom de brev till adelsfröknar som måste räknas som rena kärleksbrev. Levernesbeskrivningen bjuder på några exempel

90. Stenberg, *Pehr Stenbergs levernesbeskrivning* 2, s. 252.

från Stenbergs elever, till exempel en gustaviansk prästhöks epistel.[91] Brevet från Claes Jakob Gripenberg är en lyckönskan till hans prästvigning 1786. Stenberg kände sig hedrad av att få brev från en så förnäm discipel. Han anmärkte dock att brevet innehöll nog så mycket franska, men förklarade det med att unge Gripenberg försökte visa att han inte legat på latsidan i sina studier. Stenberg ville inte tillskriva det någon språklig fåfänga. Åter igen röjde Stenberg sitt intresse för språkliga och stilistiska aspekter. Om kärleksbreven beskriver Stenbergs äktenskapsprojekt tycks klientbreven teckna bilden av Stenbergs klassresa. Klientbreven ger också karaktär åt texten på ett radikalt annorlunda sätt än de ibland lite slätstrukna kärleksbreven. Sammantaget är både brev och dialog mer stilistiskt varierade än levernesbeskrivningens berättarrelation, som ter sig mer konform men i ständig språkutveckling på skribentens personliga plan.

Ämbetsbrev

Slutet på Pehr Stenbergs prästbana blev en komministratur i hemsocknen Umeå. Den femte och sista kategorin av brev som utkristalliserar sig i självbiografin är brev som på ett eller annat sätt har direkt samband med hans prästgärning. Dessa utgör ungefär en tiondel av det totala antalet brev. Bland ämbetsbreven märks korrespondens inför prästvigning och angående utlysta tjänster, informella biljetter om predikogöromål, brevväxlingar inför pastoralexamen och prästmöte samt brev i olika ekonomiska ärenden som avser prästsysslan. Avsändare och adressater kan vara kunglig majestät, domkapitlet, magistraten i Umeå, ämbetsbröder eller andra privatpersoner. Dessa brev är vanligtvis fast förankrade i berättelsens relation, och man kan räkna med att Stenberg i sitt skrivande av självbiografin valde bort många sparade ämbetsbrev som inte aktualiseras av de händelser han ville berätta om. Ämbetsbreven har sällan det litterära värde som skulle motivera att de anförs bara för sin egen skull. Vissa av dem gör ändå intryck på grund av sitt innehåll. Detta gäller såväl den korrespondens som föranleds av en ogift kvinnas barnsbörd och hennes fästmans ovilja att infria ett äktenskapslöfte som brevväxlingarna efter två självmord i prästmiljö. Här samsas ämbetsplikter och personliga tragedier i samma brev.

91. Ibid., s. 186–187.

Syntes

Fem olika brevtyper av olika omfattning har tjänat som indelningsgrund för att undersöka rekontextualiseringen av brev.[92] Familjebrev och vänskapsbrev visade sig utgöra de mest omfattande kategorierna, vilket ger texten en familjär och intim karaktär. Kärleksbreven är den till antalet brev minsta kategorin, men den är viktig eftersom breven ger stoff åt ett bärande innehåll i självbiografin – sökandet efter kärleken. Klientbrev och ämbetsbrev är två till antalet mindre kategorier som hjälper till att berätta om Stenbergs yrkesval och vägen dit.

Brevfunktioner diskuteras här i relief mot Bazerman,[93] som behandlar redan existerande texter som resurser i textskapande: som stoff till idégods, för att föra fram tidsbundna uppfattningar och tankegods, för att bidra till stilvariation genom att texter representerar olika sociala verkligheter, för att ge en bakgrund, kontrastera och stötta resonemang, för att berätta om ett socialt drama och för att fungera som textvittne om något.

Familjebrev är den till omfånget näst största brevkategorin och tidsmässigt omspänner den hela verket. De tidiga familjebreven visar framför allt de olika världar som Stenberg och hans familj levde i. Socialt avstånd manifesteras till exempel i en stor stilkontrast mellan breven från Stenbergs familjemedlemmar ur allmogen och breven från andra hustruns familj. I den senare delen av verket anförs mängder av kommissionsbrev från släktingar. Stenberg återgav på ett nästan kameralt sätt vem han fått brev från och vad för slags ärende skribenten bad honom uträtta. Här finns ingen narrativ ekonomi, utan breven och brevomnämnandena fungerar närmast som utfyllnad. Stenberg ville måhända återge att korrespondens fortfarande förekom i hans nu mycket mer ordnade och inrutade tillvaro.

Vänskapsbreven omfattar liksom familjebreven en lång tidsperiod. Frågeställningarna varierar med skribenternas livslopp – från studenter till unga präster till familjefäder – men utvecklingen är likartad. De lever under samma sociala förhållanden när breven utväxlas, och breven blir ganska homogena i respektive livsfas. Påfallande är däremot att breven ingår i ett socialt drama. Breven från vännerna är genom sin detaljrikedom och konkretion underhållande och informativa. De

92. Jämför Linell, *Approaching Dialogue*, s. 154.
93. Bazerman, 'Intertextuality. How texts rely on other texts', s. 83–96.

utgör ofta berättelser i berättelsen och exemplifierar därför en manifest intertextualitet[94] och bidrar till narrativ ekonomi. Stenberg skulle inte med egna ord ha kunnat återge vad dessa vänner hade upplevt utan han kunde bara göra det genom breven. En annan framträdande funktion är att vänskapsbreven ger upphov till moraliska resonemang då Stenberg kommenterar och diskuterar vännernas livsföring. En generell aspekt är att många av dessa brev primärt haft en fatisk, kontaktreglerande, funktion och mest av allt tjänat till att hålla vänskapen vid liv, vilket också kan skönjas i den sekundära användningen i levernesbeskrivningen.

En betydelsefull funktion hos kärleksbreven är att de ger bakgrundsstoff till berättelsen och att de ofta står för det huvudsakliga innehållet vad gäller ett av självbiografins huvudmotiv. De styr därmed handlingen i författarrelationen. Dessa bakgrundsskapande förklaringar gör det också möjligt att förstå Stenbergs beteende vad gäller kvinnor. Den viktigaste funktionen är dock att breven är en resurs i det konfliktartade sociala drama som skapas av Stenbergs sökande efter en livskamrat. Kärleksbreven citeras ofta i sin helhet och representerar därigenom en manifest intertextualitet. Därför kan man också påstå att kärleksbreven blir textvittnen om centrala händelseförlopp i Stenbergs liv. Kärleksbreven vittnar även om en social verklighet där uppvaktning brevledes förmodligen skedde med hjälp av brevställare och visar därför en ensartad stil utöver att de är tidstypiska i de normer och ideal som förmedlas.

Klientbrevens grundläggande funktioner är att vittna om olika sociala verkligheter för Stenberg och om dem han var i tjänst hos samt att berätta om ett socialt drama, där Stenberg särskilt i brevväxlingen med baron Carpelan i skrift vågade säga saker som han aldrig skulle ha sagt honom ansikte mot ansikte. Stilistiskt representerar de också en annan språklig repertoar och ett annat register just därför att de är skrivna i ett socialt sammanhang helt olikt det Stenberg kom ifrån. De torde ha varit angenäma att anföra för att de är så eleganta. De blir därmed resurser som skapar stilistisk kontrast i verket.

Ämbetsbreven är heterogena. Stenberg kom i sin prästtjänst att ha att göra med människor från många olika sammanhang. Ämbetsbreven står därför för en betydande stilistisk variation i verket. Ämbets-

94. Jämför Fairclough, *Discourse and Social Change*.

breven är sakliga och vittnar om hans verksamhet som präst. Ofta får man känslan av att de, liksom de sena familjebreven, fungerar som utfyllnad. Tidens idégods kommer fram i breven, men det är inget som föder resonemang. Den funktion som kan framhållas är att ämbetsbreven ibland får en apologetisk uppgift, vilket kongruerar med en funktion hos självbiografin som genre. De blir en viktig resurs som textvittnen, bland annat då Stenberg redogör för sina ansträngningar att få olika prästtjänster. Ofta återges de inte i sin helhet och de illustrerar därför *rewriting*[95].

En av undersökningens utgångspunkter är att Stenberg hade skönlitterära ambitioner med sin text. Breven representerar, tillsammans med dialogen, levernesbeskrivningens polyfoni, som gör att verket blir en levande litterär produkt. Analysen visar att Stenberg ofta lyckas med detta. Brevinslagen tycks emellertid mer essentiella i första halvan av verket, medan de sista böckernas kamerala refererande av mottagna brev inte stöder hypotesen om en genomgående skönlitterär influens realiserad genom brev. De sista böckerna tyngs också av några långa ämbetsbrev. I de avslutande delarna av levernesbeskrivningen tycks detta kompenseras av hans rika användning av dialog.[96]

En mer specifik studie av brevens betydelse skulle kunna inriktas på sambandet mellan de brevromaner som Stenberg uppger sig ha läst och de rekontextualiserade brev som möter i narrationen. En litterär komparation skulle också kunna ge mer definitiva svar på frågan om hur verket tillkommit.

Pehr Stenbergs levernesbeskrivning utgör en självklar plattform för mikrohistoriska studier. Levernesbeskrivningen beskriver en mans utveckling, självbild och föreställningsvärld under nära 50 år i brytningen mellan tidigmodern och modern tid. Att texten utspelar sig i ett påfallande brett socialt spektrum gör den särskilt värdefull för olika historiska undersökningar. På så sätt kan mentalitetsforskning, genusforskning och elitforskning nyttiggöra sig levernesbeskrivningen och inte minst dess omfattande brevmaterial.

95. Jämför Lillis, *The Sociolinguistics of Writing*, s. 103.
96. Jämför Persson & Stenberg, 'Representation av talat språk i Pehr Stenbergs levernesbeskrivning – dialogen som berättartekniskt grepp' (under utgivning).